

AZ ABSZURD ÉS AZ IDEGEN

„(...) [A]z üresség hallatja a szavát, amikor megszakad a megszokott mozdulatok láncolata, akkor e válasz az abszurditás első jele. »Miért« ezzel az elcsüggedt rácsodálkozással kezdődik minden taposómalom vége, öntudatra ébredés kezdete.”¹ – írja Camus *Sziszüphosz mítoszában*. „Miért, mondja, miért lőtt egy földön elterülő testre?”² – kérdezi a bíróság Meursault-t, s kérdezi Mészöly Miklós regénye is a *Saulus* mottójában.³ Az okot firtató kérdőszó utáni hiány, a magyarázat elmaradása egy *ab ovo* szinguláris állapothoz, az abszurdhoz vezet. „A szándék és a rá váró valóság nem áll összhangban egymással. Az összehasonlításból születik az abszurd, valamely állítás és egy bizonyos valóság, valamely cselekvés és az azt meghaladó világ összevetéséből.”⁴ Az abszurd kiiktatja a cél alá rendelhető, megokolható lét hierarchiakényszerét, valamint megkérdőjelezi a teljességre törekvő világ strukturális rendezettségének kizárólagosság igényét.

Az abszurd kiindulópont, a kimozdított lét *hangulata*. Hangulata azért, mert a kimozdulás késlelteti a létezés narratív adaptálását, ezáltal az abszurd egy nyelvet és tapasztalatot megelőző képlékeny állapotként mutatkozik. Ez az állapot leginkább az atmoszféra és a közérzet fogalmaival ragadható meg. Az addigi vonatkoztatási pontjait fokozatosan elvesztő egyén új térbeli- és időbeli öndefináló próbálkozásainak, vagyis a jelen-lét újfajta narrálásának keresőfelületévé válik mindkét regény. Az abszurd tehát, nemcsak felfüggeszti az egyén logikus berendezkedését a világban, hanem érzékelhetővé is teszi az elmozgás távolságát. Ez a távolság a pillanatnyi megítélhetetlenség válasz- és viszonyítás nélküliségeként, – valahol a fogalmiság, a képiség és magatartás határán – a még megnevezhetetlen helyét jelöli ki. „A környező világ nem leírt, hanem megjelenített, érzelmi és gondolati tartalmakkal telített.”⁵

A *Saulus* és a *Közöny* az egyén és a világ közt húzódó abszurd távolság leírásának különböző kísérleteiként is olvashatók. Mészöly Miklós esszéisztikus megszólalásaiban egy irodalmi beszédmódként és értelmezési alternatívaként emlegeti az abszurdot: „Az abszurd művek közvetlenül vagy áttételesen motiválják a valóság szemléletet, a történetet, az ábrázolást, az értelmezést.”⁶ Vagyis az abszurd egy új regénynyelv igényeként is jelentkezik. Az abszurdal foglal-

---

¹ Albert Camus, „Sziszüphosz mítosza”, in *A pestis*, ford. Vargyas Zoltán (Budapest: Európa Könyvkiadó, 2011), 291.

² Albert Camus *Közöny* című művét a továbbiakban a következő magyar és francia nyelvű kiadások alapján idézem: Albert Camus, „Közöny”, in uő, *Regények és elbeszélések*, ford. Gyergyai Albert (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1983), Albert Camus, *L'étranger* (Párizs: Gallimard, 1942) 195.

³ Mészöly Miklós *Saulus*-át a továbbiakban a következő kiadás alapján idézem: Mészöly Miklós, *Saulus* (Pécs – Pozsony: Jelenkor Kiadó, Kalligram Kiadó), 1999.

⁴ Camus, „Sziszüphosz mítosza”, 304.

⁵ Thomka Beáta, „Saulus térbeli formája”, in *Esszétetek, regényterek* (Újvidék: Forum Könyvkiadó, 1988), 149.

⁶ Mészöly Miklós, „Szeminárium a Dunán”, in uő, *A pille magánya* (Pécs: Jelenkor Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1989), 106.

kozó elméleti munkájában (*A lázadó ember*) Camus a művészetet, mint az abszurd tiszta megvalósulásának közegét tartja számon. Munkájának utolsó fejezete (*Lázadás és művészet*) egymás mellé emeli a lázadó- és művészi mozdulatot, amely a szövegben, mint az *alakulásra készített jelenlét* megnyilvánulási terében tud működni.⁷ A regény ugyanis a maga lezáratlan struktúrájával a lázadás megfelelőjeként értendő, míg a művész, camus-i értelemben, a regényvilágot létrehozó teremtő szerepében az Istennel vetélkedik.⁸

„Ha egy világot jól-rosszul meg lehet magyarázni, akkor az a világ *otthonos*.”⁹ A magyarázat, illetve annak hiánya mind a két regény lényegi eleme. A *Közöny* tulajdonképpen pont a főhős motivációjának és magyarázatának teljes *hiányáról*, a *Saulus* pedig a magyarázat *esendőségéről*, nem kielégítő voltáról közvetít. Camus a *Sziszüphosz mítoszában* Kierkegaard szavait tolmácsolva így fogalmaz: „Az az ember, aki azt írja, hogy »a legbiztosabb némaság nem a hallgatás, hanem a beszéd«, mindenekelőtt arról bizonyosodik meg, hogy egyetlen igazság sem abszolút, s ezért egyik sem teheti kielégíthetővé az önmagában lehetetlen létet.”¹⁰ A magyarázatok együttes jelenléte a *Saulusban* a regény struktúráját is teljesen széttördeli. A többszöri (narratív) nekifutás, a paralel szövegépítkezés az olvasó értelmezés közbeni magyarázatait is elbizonytalanítja. A *Közöny* esetében a regény struktúrája már-már végletekig rendezett, a gyilkosság utáni részben a bíróság-jelenet szereplői végig egyetlen kizárólagos magyarázat rekonstrukciójára törekednek. A főszereplő azonban képtelen bármilyen magyarázat megfogalmazására. Azt is mondhatjuk, hogy Meursault kivonja magát a regény összes történetéből. Nem ad magyarázatot, és soha nem válik igazán részévé a környezete által készített lét-narratíváknak sem.

Este Marie eljött értem, s kérdezte, nem venném-e el feleségül. Azt mondtam, hogy nekem mind egy, s megtehetem, ha ez a kívánsága. Akkor meg azt akarta tudni, hogy igazán szeretem-e. Azt feleltem, mint már egyszer, hogy ez nem jelent ugyan semmit, de hogy hát azt gondolom, nem szeretem. (Camus, 176)

Le soir, Marie est venue me chercher et m'a demandé si je voulais me marier avec elle. J'ai dit que cela m'était égal et que nous pourrions le faire si elle le voulait. Elle a voulu savoir alors si je l'aimais. J'ai répondu comme je l'avais déjà fait une fois, que cela ne signifiait rien mais que sans doute je ne l'aimais pas. (Camus, 68)

Meursault esetében állásfoglalásra, elutasító válaszra csak akkor találunk példát a regényben, amikor a vizsgálóbíró arról kérdezi, hisz-e Istenben.

(...) egyszer és utoljára felszólított, miután teljes nagyságában kiegyenesedett előttem, hogy valljam meg, hiszek-e az Úristenben. Azt feleltem neki, hogy nem. Erre úgy felháborodott, hogy leült.”

⁷ Alber Camus, „Lázadás és művészet”, in uó, *A lázadó ember*, ford. Fázsy Anikó (Budapest: Nagyvilág, 1999), 297.

⁸ A művészet bármi legyen is a célja mindig bűnös módon vetekedik Istennel. Camus, „Lázadás és művészet”, 299.

⁹ Camus, „Sziszüphosz mítosza”, 285.

¹⁰ Uo. 301-302.

(Camus, *Közöny*, 196)

Mais il m'a coupé et m'a exhorté une dernière fois, dressé de toute sa hauteur, en me demandant si je croyais en Dieu. J'ai répondu que non. Il s'est assis avec indignation. (Camus, 108)

„Kezdetben van az abszurditás hangulata.”¹¹ Az idegenség, mint *nyelv-* s egyúttal *identitás-keresés* a *Saulusban* és a *Közönyben* a figyelmet az egyén és a közösség feszültségére irányítja. A művekben megjelenő törvény, mely a *Saulusban* egyszerre reflektál vallásra, jogra, életre, ok-okozati axiómáival megidézi a miért előtt megtorpanó elbeszélő alakjában az abszurd Camus által körüljárt fogalmát¹². „A bárány halála érthetetlen? Érti valaki közülünk a két este között leölt állatot? Nemcsak a szabályokat értjük, amelyek megmagyarázzák a bárány halálát? Az egyetlen, amit megérthetünk, hogy a bárányt meg kell ölni.” (Mészöly, 92) A *Saulus* elbeszélőjének identitásválsága gondolati közösséget vállal az *abszurd ember* típusával azon a ponton, ahol az isteni parancs (áldozat-leölése) és a végrehajtás közti automatizmus evidenciáját az addigi paradigmaalkotó narratíva hangsúlypontjainak megkérdőjelezésével kezdi ki. „Amikor az egyes az általánossal szemben egyediségében akar érvényesülni, bűnt követ el.”¹³ Vagyis egy kierkegaard-i horizontból elgondolható abszurd fogalomhoz is kapcsolódik: a hit mozdulatát megelőző stádiumhoz, a *rezignációhoz*. Ez lényeges különbség Meursault és Saul között. Kierkegaard azt mondja, „(...) csak a végtelen rezignációban tudatosul számomra az öntörvényűségem és csak ezután lehetséges, hogy a hit révén megragadjam a létezését.”¹⁴ A *Saulus* elbeszélőjének elégikus hangvétele az önmegszólítás aposztrofikus szituációja által olyan rezignált állapotot idéz meg, amely a regénytéren belül reflexív viszonyba állítja a hőst és az (ön)elbeszélőt. Ezt az eleve kettőzött állapotot erősíti a regény visszatérő szerkezete. A regény mottója¹⁵ egy olyan ponton kapcsolódik intertextuálisan a *Közönyhöz*, ahol a kánon mint jogi, illetve szervező kategória erősen reflektálttá válik.

– Miért várt – mondta – a legelső és a többi lövés között?... A bíró mind a két kezével végigsimított a homlokán, s a kérdést most némileg elváltoztatott hangon ismételte: – Miért? Meg kell hogy mondja, miért. – De én egyre hallgattam. (Camus, 195)

„Pourquoi avez-vous attendu entre le premier et le second coup ?” ... Le juge a passé ses mains sur son front et a répété sa question d'une voix un peu altérée: „Pourquoi ? Il faut que vous me le disiez. Pourquoi” Je me taisais toujours. (Camus, 106)

A gondolat, a szándék illetve a tett között feszülő távolság nyelvi áthidalása gátolt. A camus-i szövegekörnyezet a mechanikus joggyakorlás megakasztásával kibillentti azt az ok-okozati¹⁶

¹¹ Camus, „Szisüphosz mítosza”, 290.

¹² Camus, „Szisüphosz mítosza”, 277-399.

¹³ Søren Kierkegaard, „Első probléma. Létezik-e az etikum teleologikus felfüggesztése?”, in *Félelem és reszketés*, ford. Rácz Péter (Budapest: Göncöl Kiadó 1986), 67.

¹⁴ Søren Kierkegaard, „Elöljáró megnyilatkozás”, 56.

¹⁵ „Miért, mondja miért lőtt egy földön elterülő testre?” (mottó)

¹⁶ A világ ok-okozati létmódja igencsak mélyen foglalkoztatta Mészölyt is. A *Saulus* és *Az atléta halála* alatt írt

meghatározottságát a világnak, ahol a kánon (abszolútum) érvényesítő ereje a leglátványosabban képviseli magát. „És ha maga a Törvény jönne egyszer zavarba? / Szerinted gondolhatunk mást mint a Törvény?” (Mészöly, 51) Mindkét regény problematikusnak tekinti a törvény modelláló, sematizáló jelenlétét, valamint folytonos kontrollját a jelenségek felett. Azáltal, hogy az okot programszerűen kiiktatja, Camus Sziszüphosz és Meursault alakjával a sorsot az (abszurd) ember ügyeként fogja fel. Meursault ok nélkül gyilkol. Az abszurd embert ez a tett teszi lázadóvá. A motiválatlan tett (*acte gratuit*) kívül veti a szubjektumot az addigi létviszonyokon, de nem tudja kívül vetni a világon. Így a bűnösség azon elgondolásával polemizál, amelynek gyökerei a *bűn és sors együttgondolásával pont az ószövetségi zsidóság* hagyományából eredeztethetők.¹⁷ A sorsába kintről (tudatosan) belépő ember alakjával maga a közösség nem tud mit kezdeni.

A kakas engedett, odaértem a cső sima fémtestéhez, s akkor kezdődött el minden abban a száraz, süketítő zajban. Leráztam magamról a napot és egyben a verítéket. Megértettem, hogy leromboltam az egész nap egyensúlyát s egy fürdő kivételes csendjét, ahol pedig boldog voltam. Akkor még négyyszer egymás után lőttem egy már mozdulatlan testre, s a golyók úgy belemélyedtek, hogy még a nyomuk se látszott. Olyan volt ez, mintha csak kopogtam volna, röviden, négyyszer, balsorsomnak ajtaján. (Camus, 190)

La gâchette a cédé, j'ai touché le ventre poli de la crosse et c'est là, dans le bruit à la fois sec et assourdissant, que tout a commencé. J'ai secoué la sueur et le soleil. J'ai compris que j'avais détruit l'équilibre du jour, le silence exceptionnel d'une plage où j'avais été heureux. Alors, j'ai tiré encore quatre fois sur un corps inerte où les balles s'enfonçaient sans qu'il y parût. Et c'était comme quatre coups brefs que je frappais sur la porte du malheur. (Camus, 95)

A *Közönyben* központi szerepet tölt be az a szünet, amely az első lövést elválasztja a következő négytől. Egyrészt ketté választja a regény struktúráját. (A lövésekig tart az első rész, és a lövések után kezdődik a második.) Az első rész hat fejezetből áll, a második pedig ötből. A regény szerkezete ezáltal úgy is értelmezhető, hogy a regény második felének öt fejezete, az öt lövést szimbolizálva, szakít az addigi étellel, és megsemmisíti a regény első felének öt fejezetét, a hatodik, vagyis a gyilkosságot leíró fejezet kivételével. A sorsába belépő ember így újraírja a regényteret is.

A *leválasztottság* Meursault „nem tehetek róla, nem tudom miért”-narratíváját élesíti ki, amellyel mintegy a vele kapcsolatba hozható történeteket kerüli ki. Azt is mondhatjuk, hogy Meursault csupán a ravaszt meghúzó mozdulattal azonos. A regény leghangsúlyosabb pontján határozza meg magát cselekvőként: „Megértettem, hogy leromboltam az egész nap egyensúlyát s egy fürdő kivételes csöndjét, ahol pedig boldog voltam.” (Camus, 190) „J'ai compris que

---

naplóbejegyzéseiben többször találkozunk ennek a problematikának a jelöltségével. „Így elemi részecske, új fel-fogás szerint, indeterminált jellegű. Ez felveti az okság problémáját: mintha az atom belső folyamatai ok-nélküliek lennének. (...) s ha ez így van, a teremtés az a kauzális történések sorába állítódik. (...) Tehát: az anyagi világ törvényeinek alapja a determináltság: nem ismernek kivételt. Viszont: az anyag szerkezetében gondolkodási akauzalitás van. Mészöly Miklós, „3. napló, Kijegyzések 1962 – 1966, Vegyes kijegyzések (term. tud. filoz. szoc. irod. vall.)”, in uő, *Műhelynaplók* (Pozsony: Kalligram, 2007), 138-140.

¹⁷ Tengelyi László, *A bűn mint sorseseemény* (Budapest: Atlantisz Könyvkiadó, 1992), 10.

j'avais détruit l'équilibre du jour, le silence exceptionnel d'une plage où j'avais été heureux.” (Camus, 94) Camus nagyon hamar felismeri, és saját eszmefuttatása egyik központi részévé teszi Kierkegaard azon revelációját, amit az abszurdon belül a *mozdulat*nak tulajdonít. „(...) [M]ert a hit mozdulatát az abszurd erejénél fogva újra és újra meg kell tenni (...).”¹⁸ Kierkegaard úgy tartotta, hogy a hit sosem lehet az első stádium, addig el kell jutni. *A hit nem az első közvetlenség*. Hiányzik a magyarázat, vagyis *ott kezdődik, ahol a gondolkodás megszűnik*.¹⁹ Camus nem engedi ki az értelmet az abszurd fogalomkörén, de a lázadás meghatározását ő is a mozdulattal indítja. Nála a mozdulat egy adott világnézet szétrombolásához szükséges. „A lázadó mozdulat az egyszerű elutasításnál messzebbre juttat. Túljut azon a határon, melyet ellenfele elé húzott, és most már azt követeli, hogy egyenlő félként kezeljék.”²⁰ A lázadó tehát tudatosan fordul szembe a világgal. A mozdulatra készülés, illetve a mozdulat/ok megtétele szintén különböző Meursault és Saulus esetében. Meursault a regény végére azonosítható lesz *A lázadó ember* eszmei alakjával, vagy a *Sziszüphosz mítoszában* megidézett Sziszüphosz-szal. „Én is készen voltam arra, hogy most mindent újraéljek.” (Camus, 237) „Et moi aussi, je me suis senti prêt à tout revivre.” (Camus, 185) Saul nem fordul totálisan szembe az őt körülvevő világgal, ezért nem is teljesíti be az alakjában konzervált – előzetes ismereteink alapján elvárt – páli életutat. Nem alakul át, nem fordul át a regényben. Mészölynél maga a regénytér fordul a körkörös, ismétlődő szerkezettel. Így az újratapasztalás, a külső- és belső távolság bejárásának kényszereként – a visszatérés, valamint az ismétlődés tér- és narratív koncepciójával – a válasz igazságértékét is, mintha azonnal megkérdőjelezné. A regények visszatérő szerkezete ugyanis nem egy meghaladó igazságfogalom felé vezet, hanem egy újraértelmezést ösztökélő másik, de nem lezárt igazságalternatívát nyújt.

Az *acte gratuit*, a Meursault által elkövetett gyilkosság, nemcsak térbeli távolságot, de az időbeliséget, a jelen ritmikáját is láthatóvá teszi.

[A]kkor kezd érdekelni engem Sziszüphosz a visszatérés, a szünet közben. A kővel küszködő, kőnek feszülő arc, maga is kő! (...) az öntudat órája. (...) Ez a mítosz azért tragikus, mert tudatos a hőse. (...) A szörnyű szorongást már nem lehet továbbhurcolni. (...) A sorsa az övé.²¹

A Camus által értelmezett mítoszban Sziszüphosz megáll. Ez a szünet íródik a *Közönyben* eldördülő öt lövés közé. A megmagyarázhatatlan szünet nemcsak nyelvigénnyel lép fel, de magával a genezissel is polemizál. Ez a szünet az abszurd aritmiája. Vagyis ez az a szünet, ez az a

¹⁸ Kierkegaard, „Problémák. *Előljáró megnyilatkozás*”, 44-45.

¹⁹ „Az én szándékom mármint az, hogy az Ábrahám történetben lévő dialektikát problémák formájában kimutassam, és megvilágítsam, milyen rettenetes paradoxon a hit, olyan paradoxon, amely egy gyilkosságot szent, istennek tetsző cselekedetté képes változtatni, olyan, ami Izsákot visszaadja Ábrahámnak – valami, amit semmiféle gondolkodás nem tud hatalmába keríteni, mert a hit éppen ott kezdődik, ahol a gondolkodás megszűnik.” Kierkegaard, „Problémák. *Előljáró megnyilatkozás*”, 65-66.

²⁰ Camus, „A lázadó ember”, in *A lázadó ember*, 24.

²¹ Camus, „Sziszüphosz mítosza”, 392-394.

rés, ahol az ember és a világ közé a távolság ékelődik. Úgy is olvasható, mint a *teremtés aritmájának* újraírása. A *Teremtés* könyvének leírása szerint, Isten öt nap alatt teremtette meg a világot, s egy nap alatt az embert. Ezzel a teremtményi létezését camus-i nézőpontból az elkülönböződés szorongató kérdőjével, miértjével látta el: „Ha fa volnék a fák között, macska az állatok között, értelme volna az életnek, jobban mondván fel sem merülne a kérdés, mert része volnék a világnak. Ilyen nevetséges okból állok szemben az egész teremtéssel.”²²

A sors megjelenése a *Közöny* narrációját is újraszervezi. Érdeemes végigkövetni a börtönjelenet folyton újakezdődő emlékező-struktúráit. Az emlékezés egy kitüntetett formája mindkét regény esetében a tárgyak felidézése, amellyel az elbeszélő felveszi, sőt meghaladja azt az életmozgást, ami addig irányította. Ezzel az érzékelhető idő egy teljesen új horizontjába helyezve magát.

Így azután pár hét múlva órákat tölthettem azzal, hogy felsoroljam mindazt, ami a szobámban volt található. Minél többet gondolkodtam, annál több rég felejtett vagy félreismert részletet szedtem elő az emlékezetemből. Akkor végre megértettem, hogy egy ember, aki csak egyetlen napig élt, száz évig is élhetne, s nem unatkoznék börtönében. (Camus, 203)

Si bien qu'au bout de quelques semaines, je pouvais passer des heures, rien qu'à dénombrer ce qui se trouvait dans ma chambre. Ainsi, plus je réfléchissais et plus de choses méconnues et oubliées je sortais de ma mémoire. J'ai compris alors qu'un homme qui n'aurait vécu qu'un seul jour pourrait sans peine vivre cent ans dans une prison. Il aurait assez de souvenirs pour ne pas s'ennuyer. (Camus, 123)

Az emlékezés azonban mindkét figurára másképp hat. Meursault-t az értelem vezérli, az érzet gondolatilag már letisztított szikársága jellemzi. Saul szenvedélyes, sokszor fiziológiai tüneteket produkáló emlékmunkája a tárgyakat az intimszféra részévé teszi. Ez az emocionális viszony a dolgokat jelentőssé avatja. S nem valamihez képest viszonyítva, hanem a tárgyak azonosságára összpontosító feszültség szubjektumra visszaforduló energiájaként. Thomka Beáta szerint pont ez a szenvedélyes érdekeltség ütközik folyamatosan falba. „Beleütköztem a beleütközés kövébe.” (Mészöly, 26) A még megnevezhetetlen önmagával azonosított becsapódások a *Saulus* elbeszélőjének tapasztalati terét a kommunikatív- és kulturális emlékezet feszültségének határsávjában jelölik ki. Rögtön a regénykezdet az „elvárt” emlékezés nehézségére reflektál. A személyes emlékezet által megidézett fikciós térben így az elbeszélő ellentmondásba kerül egy nagyobb szöveghagyomány (*Ószövetség*) elvárásaival. Az ószövetségi szövegek a kommunikatív emlékezetre jellemző eleven emlékező aktust (az azonosság átélhetősége) írják elő és várnak el, olyan idő- és térbeli távolságban, amelyben egy sokkal elvonatkoztatottabb emlékező mozgás, a kulturális emlékezet működik. Jan Assmann a következőket írja a kulturális emlékezet mibenlétéről: „A kulturális emlékezet a múlt szilárd pontjaira irányul... A múlt szimbolikus alakzatokká alvad, ezekbe kapaszkodik az emlékezés... A kulturális

²² Camus, „Szisüphosz mítosza”, 323.

emlékezet a tényszerű múltat emlékezetes múlttá s így mítosszá alakítja.”²³ Az elvonatkoztatás kétségkívül az imagináció felé tolódik, az idő múlása kivonatolja és képesíti az átélhetőt, amely így indexikussá, felismerhetővé, elsajátíthatóvá válik. Ezzel maga a hagyományozási mechanizmus horizontja is tágul, vagyis a térben és időben egyre távolodó mozgás beindítja a mnemotechnikai apparátust, mely paradox módon folyamatosan magán kell hogy viselje azt a távolságot, amit közelíteni próbál. „Én vagyok a te atyáidnak Istene, Ábrahámnak Istene, és Izsáknak Istene, és Jákobnak Istene.” (ApCsel, 7,32) Fontos, hogy az Ószövetség egyszerre válik narratív funkciókat, kulturális jegyeket magán viselő, átörökítő szöveggé (irodalommá) és törtévényé. A *Saulus* annál a pontnál indítja (majd az első olvasat után kiderül, hogy folytatja) az elbeszélést, ahol emlékezés és újbóli átélés kényszere a sematizmus határait feszegeti. Ez a hitbeli sematizmus pedig egy olyan antropológiai bizonytalanságba fordul át, mely a *kétség és rezignáció* kimozduló horizontjában a *bűn* fogalmával alakít ki párbeszédet.

S elmondod többször is, egymás után: Nissan hónapja van. A kovásztalan kenyér ünnepe van. A pászskabárány vére már kifolyt, a vérrel bekenték az ajtófélfákat. A vér fölszáradt már, a vér sosem száradhat föl. Nyolc napig gondolsz most rá, hogy kijöttél Egyiptomból. Amikor eszed a bárányt, akkor is a menekülésre gondolsz. Állva eszel és sietve, saruval a lábodon és bottal a kezeden, mert nem feledkezhetsz meg róla, hogy a bosszúálló angyal megfeledkezett rólad. Azért vagy itt, hogy sose felejtss el. (Mészöly, 9)

A *Saulus*ban a szöveg magatartása ekvivalens az elbeszélővel, az abszurd távolság, a *szövegtest* távolságává is válik. Az intertextualitás szétfeszíti a kánont, megszünteti a kizárólagosságot. Ahogy a szubjektum látszólagos koherenciája felszámolódik, úgy törik darabjaira a textúra is. A *Saulus* egyszerre három paradigmából szól. Nincs magyarázat, csupán az alteritásban konstituálódó történetek vannak. A nyelvi töredezettség ugyanis olyannyira nyitva hagyja a szöveget, hogy az egyszerre lesz olvasható egy ószövetségi, újszövetségi és egy camus-i paradigmából. Egy ószövetségi, – ám azáltal, hogy Saul alakja köré épül – egy fiktív regényszólam, az irodalmi szöveg tér-idejében „még legitim módon nem artikulálódott” páli nyelv. Saul ugyanis nem igazolódik, nem kanonizálódik az Ószövetség szövege felől, csak az Újszövetségben fellelt szövegnyomokból rekonstruálható az ő metamorfózis előtti személye. A szöveg témakijelölésével egy olvasói elvárás horizontot is manipulál, amennyiben a Pál mitológéma felismerhető részei végig jelen vannak.

A *Saulus* kezdő sorai az idegenségre reagáló egyszemélyes exodusból szólalnak meg. Saul, a visszatérő figura narratív kívül kerülésének szólamával indít a regény. Az önelbeszélés reflektivitása megteremt egy külső pozíciót, amely grammatikailag is megmutatkozik az E/2-E/1-es beszédmód váltakoztatásával. „Három hónapig ugyanaz a fény tűzi a homokot, a sátorponyvákat, ugyanaz a hőség forgatja benned a gondolatot.” / „Nyolc napig most távol voltam a várostól, s egyre jobban érzem, hogy közben történt valami velem.” (Mészöly, 7)

Már maga ez az állapot otthonosság és ismeretlen között, feszültséget hordoz a hagyománnyal

---

²³ Jan Assmann, *A kulturális emlékezet - Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*, ford. Hidas Zoltán (Budapest: Atlantisz, 1992), 53.

szemben, amennyiben a szubjektumot és annak önmagához való viszonyát viszi színre. Ez nézőpont tartalmi szinten is erősen kifejezésre jut. Azokon a pontokon, ahol az *én* kiemelt pozícióba lép a közösséggel szemben, a közösség azonnal kívülállónak, idegennek, másnak, sőt bűnösnek nyilvánítja. „A következő pár órának azóta sincs megbízható története bennem. Amire vissza tudok emlékezni: mint a széttört cserép. S a holdfényben még az is kétéssé lesz, ami ártatlan.” (Mészöly, 115) Az idegenség uralkodó szövegmetaforává válik a *Közönyben* is, tulajdonképpen Meursault ontológiai meghatározója. Az én-elbeszélést folyamatosan elidegenítő nyelvi fordulatok „nem tehetek róla”, „nekem mindegy”, „nem tudom miért”, „nem tudom pontosan” kijelentésekkel a narratív viszonyok közömbösségéről adnak számot, így rögtön az abszurd ember létszemléletét, vagyis a jelentőség-nélküliséget kezdi el működtetni a szövegtérben. A viszonyrendszerektől való elszakadás pedig kilöködést von maga után a közösségből.

Két napot kértem a főnökömtől, s persze ilyen indokra nem is utasíthatta vissza. De láttam nem volt ingyére a dolog. Pedig még mondtam is neki: – Nem tehetek róla. (Camus, 147)

J'ai demandé deux jours de congé à mon patron et il ne pouvait pas me les refuser avec une excuse pareille. Mais il n'avait pas l'air content. Je lui ai même dit: „Ce n'est pas de ma faute.” (Camus, 9)

Amikor idegenségről, távolságról, kánonról, viszonyításról van szó, akkor a határ fogalma megkerülhetetlennek látszik. A camus-i abszurdban, a lázadó ember a határtalanság feszítő csöndjében érik meg a tette. A határ távolság, s ezt a távolságot nem értelmezhetjük az elválasztottak metszeteként. Ez a távolság az embert szakítja le valahonnan, adott esetben a világról. Kierkegaard Ábrahám és Izsák története kapcsán azt kérdezi *Félelem és reszketés* című munkájában, hogy vajon *Létezik-e az etikum teleologikus felfüggesztése?* Vagyis hol húzódik a határ gyilkosság és hit között. Hol kezdődik a túl a hitben? Kierkegaard-i értelemben a hit nem magyarázza a határt, hanem átugorja.

(...) milyen rettenetes paradoxon a hit, olyan paradoxon, amely egy gyilkosságot, szent, Istennek tetsző cselekedetté képes változtatni, olyan, ami Izsákot visszaadja Ábrahámnak - valami, amit semmiféle gondolkodás nem tud hatalmába keríteni, mert a hit éppen ott kezdődik, ahol a gondolkodás megszűnik.²⁴

A *Saulusban* a határ folyamatos megkérdőjelezését a különböző szituációk egymásra írása hozza, és nem a szereplő átalakulása közvetíti. Istefanos megkövezése tulajdonképpen ugyanazt a kérdést teszi fel Saulnak, mint egy hangya porrá morzsolása vagy a leomló fal által követelt áldozatok. „Minden indulat nélkül morzsolom szét, majdnem gondolattalanul. S csak most, napok múlva kezdtem újra emlékezni rá; olyan kicsi, hogy még piszkot sem hagy az ujjadon, ha megöli.” (Mészöly 145) Az elbeszélés mikro- és makro szinten is a létbevetettség

---

²⁴ Kierkegaard, „Elöljáró megnyilatkozás”, 65.

primer empirikus módusára, és nem az értelemmel átfogható formájára utal. Camus elbeszélője és szereplői ugyanakkor végig az értelem oldaláról közvetítenek. A gondolkodás ad módot a kilépésre, a mássá válásra.²⁵ A *Sziszüphosz mítoszában* visszaguruló kő sem valamiféle tapasztalati élményről tanúskodik, a visszagurulás felismeréssé alakuló pillanata a belátás reflexív, tudattal birtokolt idejévé válik. Akárcsak Meursault utolsó órái a börtönben: „Mintha mindig erre a percre vártam volna... s erre a bizonyos hajnalra, amely majd igazolni fog.” (Camus, 236) „C'était comme si j'avais attendu pendant tout le temps cette minute et cette petite aube où je serais justifié.” (Camus, 183) A cselekvés igazolhatósága kérdéssé alakul, narratív- és etikai problémaként egyaránt jelen van. A tett az azonosíthatóság (önmagaság) vágyaként a jelen idő megragadására tesz kísérletet, ezáltal a világba vetett ember önértelmező, nyelvkereső magatartásává válik. „a tettenérés vonz.... a megismétel szó sosem ugyanaz, se a mozdulat. A bűn is magányos, mindegyik külön akárcsak én, aki tetten értem. Csak azt értem, amit megérintek, ami ellenáll.” (Mészöly, 47) A nyelv és cselekvés egymásra fonódik, s ez a képlékenység Mészöly Miklós *közérzet-fogalmát*²⁶ narrációképző erővé emeli. Ezt igazolva, a legtöbb esetben a szavak tettként értelmeződnek a szövegben.

A saját hangomra rezzentem föl. (Mészöly, 88)

Most először volt olyan a hangja, hogy lecsúsztam róla. (Mészöly, 65)

A közvetlen hang egyszerre megütött. Vagy a szó inkább, amit használt? Gyermekkoromban hallottam utoljára, és most akaratlanul is lefegyverzett. (Mészöly, 108-109)

Megijesztett ez a néma szókimondás. (Mészöly, 112)

A cselekvés igazságának dilemmája nemcsak a nyelvi- gondolati belátás ingatagsága felől válik érzékelhetővé, hanem keresés empirikus kényszerével függ össze. Thomka Beáta megkerülhetetlen észrevételei összefoglalják az eddig elmondottakat. „A tettenérés, az egyidejűsítés, az egymást támogató egyenrangúság, a semlegesített idődimenzió, a beledolgozott hangsúly, a közérzet-analízis, az alakulásban levés, a fedésbe hozás stb. olyan elvek, melyeket a teoretikus Mészöly ad kulcsként a kezünkbe.”²⁷ Az abszurd közérzet a jelen idő tágulásának tapasztalatában kényszeríti a szubjektumot saját idő- és térvonatkozásainak újragondolására. A vonatkozások töréspontjain a szorongás a szabadság valóságára kérdez rá. „A

---

²⁵ „Aki elkezd gondolkozni, az kezd megrendülni. A társadalomnak nincs köze a kezdethez. (...) Hogyan jut el az ember a rádöbbenéstől, a megvilágosodástól a fényből való menekülésig: ezt a halálos játszmat kell nyomon követni és megérteni.” Camus, *Sziszüphosz mítosza*, 284.

²⁶ „Beleütközni a semmi idomaiba. Nincs kint és nincs bent. Nincs áthárítás, nincs magadra-szűkítés. Összekeveredett lét. Totális határvidék. Egyedül a sivatagban. Most végre mindenkiért. (Közérzet)” in Mészöly, *A pille magánya*, 177.

²⁷ Thomka Beáta, *Mészöly Miklós* (Pozsony: Kalligram, 1995.), 102.

tudás egész valósága a szorongásban, mint a tudatlanság irtózatossága tükröződik vissza.”²⁸ Ahogy Camus fogalmaz a *Sziszüphosz mítoszában*, a gondolkodás aktusa a megrendülést is magával hozza.²⁹ A birtokjel mutatja, (*Sziszüphosz mítosza*) a sors ténylegesen az egyén dolga lesz Camus szövegeiben. A semmi totális abszurditása szakad egy pillanatra Meursault-ra, de Saulra is, akik a szorongás élményében próbálnak nyelvet találni ennek a semminek. Mészöly műhelynaplójában, Camus a *Sziszüphosz mítoszában* és *A lázadó emberben* is hivatkozik e szorongató semmi kapcsán Kierkegaardra és Heideggerre. Mészölyt idézve:

Heideggernél a semmi: a szakadék, melyről tudja az ember, hogy előtte áll, s mely elől minden mulandó lét menekül. Ez az állapot a forrása a kierkegaard-i aggodalomnak (nincs kifejezett oka) – emberi lét alapérzése: ami aggaszt, az nem ez vagy az, de nem is minden meglévő, mint összeg, hanem a kéznél-levők lehetősége általában, azaz maga a világ.³⁰

(Kiegészítésként megjegyzendő, hogy Heidegger a semmi fogalmát szorosán együtt tárgyalja a *Lét és időben* a bűnnel és a lelkiismerettel, valamint a magánkívüliséggel.) A semmit kitöltő, a személyes közeget újraalkotó én-elbeszélések a fentebb tárgyalt kétféle viszonyulásból teremtenek új létszférát Saul és Meursault számára. A szorongás, ami az érintkezés pillanatában mutatkozik meg a legvilágosabban,³¹ az interakció valamiféle nyelvi regisztrálására készíti mindkét elbeszélőt. Az elbeszélés folyamatos most-ja, azonban mindkét szövegben a logikai abszurd ekvivalencia-rendjébe sorolja a születő narrációt. Meursault tette camus-i olvasatban nem ítéhető meg pozitív vagy negatív oldalról, és Saul sem rendül meg annyira, hogy tettei felől igazolódhasson valamiféle kizárólagos azonosság saját hordozott páli mitológéjával. A logika oldaláról szemlélve az igazolhatóság nem az etika síkján értelmeződik. „Arra a percre gondoltam, amikor majd lőnöm kell, vagy amikor nem kell lőnöm, és hogy ez mennyire mindegy.” (Camus, 188) J'ai pensé à ce moment qu'on pouvait tirer ou ne pas tirer. (Camus, 91)

A hit Kierkegaard által tárgyalt paradoxona ebben az eldöntetlenségben találkozik Camus abszurd fogalmával. A dolgozatban tárgyalt szerzők közül egyik sem a világ pólusok közé rendezhető sémáit közvetíti, hanem a paralel-létezés rendezetlenségében otthont kereső ember bizonytalanságából indítanak, s a bizonytalanság egy még tágabb metafizikai közegébe érkeznek meg. „A fény is csak takarás?” (Mészöly, 153)

HIVATKOZOTT MŰVEK

Albert Camus, Albert. „Közöny.” In Albert Camus. *Regények és elbeszélések*. Fordította Gyergyai Albert. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1983, 145-239.

²⁸ Søren Kierkegaard, „A szorongás fogalma”, in *Søren Kierkegaard írásaiból* (Budapest: Gondolat Kiadó, 1982), 347.

²⁹ Albert Camus, „Sziszüphosz mítosza”, 284.

³⁰ Mészöly Miklós, *Műhelynaplók*, 182.

³¹ Kierkegaard, „A szorongás fogalma”, 363.

- . „Sziszüphosz mítosza”, in Albert Camus. *A pestis*. Fordította Vargyas Zoltán. Budapest: Európa Könyvkiadó, 2011, 277-399.
- . *A lázadó ember*. Budapest: Bethlen Gábor Könyvkiadó, 1992.
- . *L'étranger*. Párizs: Gallimard, 1942.
- Assmann, Jan. *A kulturális emlékezet – Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Fordította Hidas Zoltán. Budapest: Atlantisz, 1992.
- Mészöly Miklós. „3. napló, Kijegyzések 1962 – 1966, Vegyes kijegyzések (term. tud. filoz. szoc. irod. vall.)” In Mészöly Miklós. *Műhelynaplók*. Pozsony: Kalligram, 2007, 129-243
- . *A pille magánya*, (Pécs: Jelenkor Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1989.)
- . *Saulus*. Pécs – Pozsony: Jelenkor Kiadó, Kalligram Kiadó, 1999.
- Kierkegaard, Søren. „A szorongás fogalma.” In *Søren Kierkegaard írásaiból*. Budapest: Gondolat Kiadó, 1982, 321-365.
- . *Félelem és reszketés*. Fordította Rácz Péter. Budapest: Göncöl Kiadó, 1986.
- Szávai Dorottya. „Sziszüphosz Krisztusa – Krisztus Sziszüphosza.” In *Bűn és imádság, A Pí-linszky-líra camus-i és kafkai szöveghagyományáról*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2005. 97-112.
- Tengelyi László. *A bűn mint sorseseemény*. Budapest: Atlantisz Könyvkiadó, 1992.
- Thomka Beáta. *Mészöly Miklós*. Pozsony: Kalligram, 1995.
- . „Saulus térbeli formája.” in Thomka Beáta. *Esszétetek, regényterek*. Újvidék: Forum Könyvkiadó, 1988, 143-156.